

- (Eds.), *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial: Vol. 4.* (pp. 292-295). – Ivano-Frankivsk: NAIR.
4. Machuskyi, V. V. (2013). Suchasne rozuminnia kompetentnisnogo pidkходу u pratsiakh vitchyznianskykh i zarubizhnykh doslidnykiv [Modern understanding of competence approach in native and foreign studies]. In O. V. Sukhomlynska, I. D. Bekh, H. P. Pustovit & O. V. Melnyk (Eds.), *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial: Vol. 3* [Modern educational process: Essence and innovation potential]. Proceedings of Conference of The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (pp. 66-69). Ivano-Frankivsk: NAIR.
 5. Filipchuk, G. G. (1999). Problemy etnokultury v zmisti shkilnoyi osvity [Problems of ethnoculture in the content of school education]. *Pedahohika i Psykholohiia [Pedagogics and Psychology]*, 4, 52-58.
 6. Khutorskoi, A. V. Klyuchevyye kompetentsyi kak komponent lichnostno-orientirovannogo obrazovaniia [Key competences as component of the personality-oriented education]. *Narodnoie obrazovaniie [Folk education]*, 2, 58-64.

УДК 37.013.42-053.6:37.013.42-043.5:38.013.42-021.475.4

Т. Ю. Куниця, м. Київ

ТРУДНОЩІ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

У статті розкрито основні труднощі, з якими стикаються сучасні підлітки в процесі набуття навичок соціальної взаємодії. За допомогою діагностичних методик визначено рівень шкільної тривожності, притаманний підліткам, та рівень розвитку соціальних навичок, вивчено основні тенденції поведінки в реальній групі, складено емоційний портрет класу. Проведене дослідження дає підстави для визначення напрямів роботи соціальних педагогів, практичних психологів та класних керівників з метою надання соціально-педагогічної підтримки школярам.

Ключові слова: підлітки, соціальні навички, соціальна взаємодія.

Нині все більше людей віддають перевагу спілкуванню в соціальних мережах, уникаючи цим безпосереднього спілкування, що, як наслідок, призводить до деформацій у процесі формування соціальних навичок. Найбільшої актуальності це

питання набуває у підлітковому віці. Основи навичок соціальної взаємодії закладаються саме у шкільні роки. Тому пошук шляхів для вирішення цих проблеми стає пріоритетним завданням для шкільних соціальних педагогів, практичних психологів та класних керівників.

Соціальна взаємодія неодноразово ставала предметом дослідження вчених. Теорії соціальної взаємодії розробляли такі вчені, як П. А. Сорокін, С. С. Фролов, Т. Парсонс, Р. Лінтон, Дж. Хоуманс, Дж. Г. Мід, Г. Блумер, Е. Гоффман, З. Фрейд, Б. Скіннер, Н. Смелзер, Г. Гарфінкель. Зокрема, Дж. Хоманс розробив теорію соціального обміну. Основна ідея цієї теорії полягає в тому, що міжособистісна взаємодія відбувається на основі досвіду кожної окремої людини з урахуванням можливого зиску чи втрат.

Теорія символічного інтераціоналізму Дж. Міда, Г. Блумера ґрунтується на твердженні про те, що поведінка людей стосовно один одного і предметів навколишнього світу зумовлюється тим значенням, яке вони їм надають.

Провідною ідеєю теорії управління враженнями Е. Гоффмана є необхідність розуміння соціальних ситуацій, схожих на драматичні вистави, в яких люди-актори своїми діями прагнуть створювати і підтримувати сприятливі враження.

Психоаналітична теорія З. Фрейда заснована на ідеї про те, що міжособистісна взаємодія перебуває під глибоким впливом понять, засвоєних у ранньому дитинстві, та конфліктів, пережитих у цей період [4].

П. Сорокін розробив власну *теорію соціального життя*, в основу якої за найпростішу модель соціального явища (а отже, і суспільства) узяв взаємодію двох індивідів.

На думку П. Сорокіна, щоб уможливити суспільство, необхідна щонайменше наявність двох людей, поєднаних зв'язком взаємодії. Це і є найпростіший вид (модель) суспільства чи соціального явища, на який розкладається все громадське життя і усі складні соціальні явища. За П. Сорокіним, соціальна взаємодія будується на трьох частинах-елементах: 1) індивіди (щонайменше два); 2) їх дії-акти; 3) провідники взаємодії.

Класифікація основних форм взаємодії (П. Сорокін):

1. За кількістю індивідів, які взаємодіють: а) дві людини одна з одною; б) один індивід і багато людей; в) багато людей з багатьма.

2. За *якостями* індивідів: а) одно- і різностатеві; б) особи, подібні за рядом ознак; в) різні між собою.
3. За *характером взаємовідносин*: а) односторонні і двосторонні взаємодії; б) солідарні взаємодії; в) антагоністичні взаємодії.
4. За *тривалістю взаємовідносин*: а) короткочасні взаємодії; б) тривалі взаємодії.
5. За *ступенем упорядкованості*: а) організовані взаємодії; б) неорганізовані взаємодії.
6. Щодо *усвідомлення взаємодії*: а) обоє індивідів взаємодіють свідомо; б) обидві сторони взаємодіють несвідомо; в) свідомо реакція на несвідомий акт; г) несвідомо реакція на свідому взаємодію.
7. Залежно від «*матерії*» обміну і процесу спілкування: а) інтелектуальні (розумові) взаємодії (обмін ідеями); б) чуттєво-емоційні взаємодії (обмін емоціями); в) вольові взаємодії (обмін вольовими рішеннями, наказами) [2].

Оскільки взаємодія в групах стосується і охоплює всіх членів тих чи інших соціальних груп та через те, що вчинки і переживання кожного з них відбиваються на вчинках і переживаннях інших, ця тісна (причинна) взаємозалежність їх поведінки дає підставу розглядати осіб, що взаємодіють, як колективне ціле, або *колективну єдність*. А оскільки суспільство також є сукупністю людей, які взаємодіють, то будь-яке суспільство чи соціальна група являє собою колективну єдність чи колективне ціле.

Кожне населення розширюється на цілий ряд *соціальних груп*. Воно складається з безлічі колективних єдностей, а не є чимось цілим (єдиним), всі члени якого однаково пов'язані між собою. Оскільки кожна людина належить не до однієї, а до багатьох соціальних груп, то й їх характер буде справляти цілком визначений вплив на *поведінку людини*.

Отже, складність і багатогранність сил, від яких залежить *взаємодія* людей, обумовлюють складність і багатогранність як *соціальної поведінки індивідів*, так і *соціальних процесів*, усього суспільного життя.

Загальновідомо, що міжособистісна взаємодія підлітків зосереджена насамперед всередині референтної групи. Потреба бути прийнятим нею, необхідність налагодження та підтримання контактів збагачує соціальний досвід школярів,

формує у них адекватну самооцінку і рівень домагань. Досвід колективної взаємодії сприяє розвитку такого рівня свідомості і почуттів, який є необхідним для їх майбутньої участі нарівні з іншими людьми у різних сферах соціального і культурного життя.

У середовищі ровесників виникають рівні умови для реалізації творчого і фізичного потенціалу членів групи, ситуації співпереживання, співчуття, співтворчості, що сприяє їх емоційному розвитку. Вільне спілкування всередині малої групи забезпечує можливість кожному з її членів накопичувати різні життєві враження, знання, обмінюватись ними, відчувати потребу у конструктивному і дружньому спілкуванні, підвищувати свій духовний рівень, змістовно проводити дозвілля, у різних ситуаціях міжособистісної взаємодії усвідомлювати сутність моральних та неморальних вчинків, відчувати власну захищеність, доброзичливість друзів, отримувати допомогу і підтримку власних ініціатив.

Соціальний ефект у соціальному розвитку особистості в групі полягає також і в тому, що її члени мають можливість практичного освоєння демократичних форм співжиття, взаємодії з іншими членами суспільства, набувають досвіду і здібності бути суб'єктами суспільних відносин [1].

З метою з'ясування та узагальнення сучасного стану проблем та труднощів, яких зазнають підлітки, та визначення рівня соціально-педагогічної підтримки, що надається соціальними педагогами, нами розроблено діагностичну методику.

Для вивчення рівня та характеру тривожності, пов'язаної зі школою, ми використали «Методику діагностики рівня шкільної тривожності Філіпса» [1]. При обробці результатів підраховувалась загальна кількість розбіжностей по всьому тексту. Якщо вона становить понад 50%, можна говорити про підвищену тривожність дитини, якщо більше ніж 75% від загального числа питань тесту – про високу тривожність. Завдяки методиці ми мали змогу проаналізувати загальний внутрішній емоційний стан школяра, визначити наявність тих чи інших тривожних факторів та їх кількість.

За підсумками було визначено, що підвищений рівень тривожності мають 29,5%, з них дівчат – 18,2%, хлопців – 11,4%. Результати за кожним окремим фактором представлені в таблиці.

Рівень шкільної тривожності

№	Фактор	Разом (%)
1	Загальна тривожність у школі	31,8
2	Переживання соціального стресу	13,6
3	Фрустрація потреби в досягненні успіху	11,4
4	Страх самовираження	40,9
5	Страх ситуації перевірки знань	50,0
6	Страх не відповідати очікуванням оточуючих	50,0
7	Низька фізіологічна опірність стресу	22,7
8	Проблеми і страхи у відносинах з учителями	52,3

Отримані результати свідчать про те, що найбільш поширеним серед учнів є страхи, пов'язані, насамперед, із навчальною діяльністю – страх перевірки знань, проблеми у відносинах з учителями.

Емоційна сфера відіграє величезну роль у житті людини. Емоції допомагають пізнавати навколишній світ, спілкуватися один з одним, бути успішним у різних сферах. Емоційне самопочуття – не тільки фактор розвитку особистості, воно виконує ряд важливих функцій у виховних відносинах. Позитивне налаштування – потужний мотиватор діяльності: виконується з особливим ентузіазмом те, що привабливе, приємне, насичене радістю. Методика С. В. Левченко дозволяє скласти «емоційний портрет класу». Учням був запропонований перелік з 16 почуттів, з яких необхідно обрати вісім тих, які вони найчастіше відчують у школі. Після обробки анкет ми отримали суму балів (у %), на основі якої можна говорити про те, які почуття превалюють у класі. До уваги брали вибори 45-50%.

Отже, нами отримано такі результати:

- семикласники у школі найчастіше відчують втому; радість та спокій; сумніви, тривогу, нудьгу, вдячність; відповідальність; незадоволеність і тривогу.
- восьмикласники – радість, втому і відповідальність; спокій та сумніви; радість, впевненість, тривогу.

Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що у 7 класах переважають більш напружені емоції порівняно з 8 класами.

Визначення рівня сформованості соціальних навичок у підлітка, оцінювання, які саме соціальні навички є для нього найбільш простими, а які найбільш складними, на констатувальному етапі здійснювалися за опитувальником «Визначення рівня розвитку соціальних навичок». В означеній методиці використовується модель соціальної поведінки, створена А. П. Гольштейном. У цій моделі виділяється 37 основних навичок, розділених на п'ять категорій – початкові навички, самовираження у розмові, реакція на думку іншої людини в розмові, навички планування майбутніх дій, альтернатива агресивній поведінці (рис.). Шляхом обробки отриманих результатів вирізняють три основні типи оцінки соціальної компетенції у підлітків:

1. Недооцінка рівня розвитку своїх соціальних навичок.
2. Завищена оцінка власних соціальних навичок.
3. Адекватна оцінка себе.

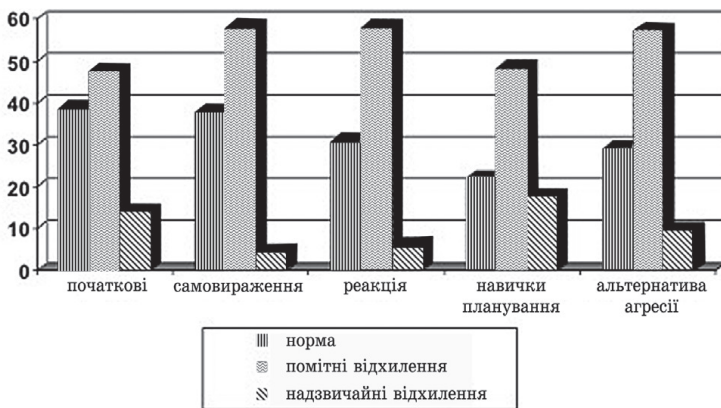


Рис. Рівні розвитку соціальних навичок

За результатами опитування, 34,16% респондентів мають адекватну самооцінку, для 50,38% характерний недостатній рівень розвитку соціальних навичок, 10,84% учнів властива завищена оцінка власних навичок.

Методика «Q-Сортування» розроблена В. Стефансоном в Університеті ім. Гумбольдта (Берлін) та опублікована 1958 року; адаптована в НДІ ім. В. М. Бехтерева. Ця методика використовується для вивчення уявлень про себе. Перевагою методики є те, що при роботі з нею випробуваний проявляє свою індивідуальність, реальне «Я», а не «відповідність – невідповідність» статистичним нормам і результатам інших людей. Методика дозволяє визначити шість основних тенденцій поведінки людини в реальній групі: залежність, незалежність, товариськість, нетовариськість, прийняття «боротьби» і уникнення «боротьби». Означена методика може бути також використана для визначення:

- соціального «Я» (яким мене бачать інші);
- ідеального «Я» (яким би я хотів бути);
- актуального «Я» (який я в різних ситуаціях);
- значущих інших (яким я бачу свого партнера);
- ідеального партнера (яким я хочу бачити свого партнера).

Відповіді розподіляються за шістьма тенденціями; підраховується частота прояву кожної з них. Причому кількість відповідей «так» за однією з тенденцій сумується з кількістю відповідей «ні» за полярною тенденцією, у сполученій парі.

Залежність

Внутрішнє і зовнішнє прагнення індивіда до прийняття групових стандартів та цінностей: соціальних, морально-етичних. Для таких особистостей характерні: підпорядкованість лідерам у групі, нерішучість у спілкуванні, покірність чужій волі, покірливість при виконанні наказів. Загалом навколишні характеризують цю особу як слабохарактерну. Таких учнів під час експерименту було виявлено 61,6%.

Незалежність

Внутрішнє і зовнішнє прагнення особистості не приймати групові стандарти, як соціальні, так і морально-етичні. Особистість із бійцівськими якостями, непокірна волі лідера, незалежна у своїх вчинках, впевнена у тому, що поводить себе правильно. У поведінці проявляється самостійність, рішучість, наполегливість у відстоюванні своїх поглядів. Такі якості властиві 19,8% опитаних.

Товариськість

Прагнення особистості утворювати емоційні зв'язки як у своїй групі, так і за її межами. Така людина життєрадісна і компанійська у спілкуванні. Навколишні характеризують

її як сангвініка. Особистість не сумує у будь-яких ситуаціях (79,1%).

Нетовариськість

Прагнення не утворювати емоційні зв'язки як у своїй групі, так і за її межами. Особистість справляє враження понурої людини, байдужої до справ і проблем групи, млявої у спілкуванні, мовчазної. Переважають такі якості, як нелюдимість, пасивність та інертність.

Схвалення «боротьби»

Активне прагнення особистості брати участь у груповому житті, намагання досягти більш високого статусу в групі. Прагнення до боротьби, наполегливість у досягненні своєї мети, відстоюванні своїх поглядів. Вимогливість до оточуючих і непохитність волі. Принциповість в оцінках. Працездатність і цілеспрямованість (15,1%).

Уникання «боротьби»

Особистість прагне уникнути взаємодії, намагається зберегти «нейтралітет» у групових суперечках та конфліктах, схильна до компромісних рішень. Проявляє залежність, нерішучість і підпорядкованість чужій волі, безініціативність (72,1%).

Внутрішній конфлікт особистості полягає в однаковій вираженості протилежних тенденцій:

Залежність – незалежність

Внутрішній конфлікт особистості між прагненням до прийняття групових стандартів і цінностей та одночасно – заперечення їх. У поведінці проявляються суперечливі риси: нерішучість у спілкуванні з проявом самостійності в деяких випадках (13,9%).

Товариськість – нетовариськість

Внутрішній конфлікт між прагненням особистості утворювати емоційні зв'язки як усередині групи, так і за її межами, та інколи байдужістю до справ і проблем групи, млявістю у спілкуванні (11,6%).

Схвалення «боротьби» – уникнення «боротьби»

Внутрішній конфлікт особистості між активним прагненням брати участь у груповому житті, досягти високого

соціального статусу в групі та прагненням уникнути конфліктів, протидії, схильністю до компромісних рішень (11,6%).

Відповідно до отриманих результатів нашого дослідження, підлітків з труднощами соціальної взаємодії було розподілено за такими рівнями: *високий* (учень має поверхневі знання про соціальну взаємодію, виявляє низьку навчальну успішність, пов'язану зі страхом не відповідати очікуванням або ускладненнями у стосунках з учителями, часто діє всупереч моральним принципам, непередбачуваний в емоційних реакціях, не переймається своїм майбутнім, схильний звинувачувати у своїх проблемах інших); *середній* (не має чіткого уявлення про правила та принципи соціальної взаємодії, нерішучий у спілкуванні, безініціативний, під впливом зовнішніх чинників може поступатися моральними принципами, при плануванні майбутніх дій покладається на сторонню допомогу); *низький* (володіє знаннями про принципи соціальної взаємодії, соціально активний, толерантний у спілкуванні з іншими, критичний до власних досягнень, достатньо об'єктивно оцінює свою поведінку та можливі її наслідки).

Проведення діагностики показало такі результати розподілу за рівнями: високий рівень мають 10% респондентів, середній – 58%, низький – 32% школярів.

Отримані дані свідчать про наявність суттєвих проблем у підлітків щодо сформованості навичок соціальної взаємодії та про недостатність уваги до цього з боку педагогів. Тому актуальним на сьогодні стає необхідність створення дієвого інструментарію для надання підліткам соціально-педагогічної підтримки

Література

1. Методика діагностики рівня шкільної тривожності Філіпа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ped-kopilka.com.ua/psihologija/metodika-diaagnostiki-urovnja-shkolnoi-trevozhnosti-filipsa.html>.
2. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество : пер. с англ. / Питирим Сорокин ; [общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов]. – М. : Политиздат, 1992. – 542 с.
3. Соціальні цінності малої групи школярів : монографія / за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 240 с.

4. Соціологія. Загальний курс : навч. посібник / Лукашевич М. П., Туленков М. В. – К. : Каравела, 2006. – 408 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.big-lib.com/book/8_Sociologiya_Zagalnii_kyrs/742_82_Zmist_i_harakterni_oznaki_socialnoi_vzajemodii.

Т. Ю. Куница

Трудности социального взаимодействия современных подростков

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9, ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье раскрываются основные трудности, с которыми сталкиваются современные подростки в процессе приобретения навыков социального взаимодействия. С помощью диагностических методик определен уровень школьной тревожности, присущий подросткам, и уровень развития социальных навыков; изучены основные тенденции поведения в реальной группе, составлен эмоциональный портрет класса. Проведенное исследование дает основания для определения направлений работы социальных педагогов, практических психологов и классных руководителей с целью предоставления социально-педагогической поддержки школьникам.

Ключевые слова: подростки, социальные навыки, социальное взаимодействие.

T. Yu. Kunytsia

Difficulties of Social Interaction of Modern Teenagers

Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str, Kyiv, Ukraine)

The article describes the main challenges faced by modern adolescents in the process of acquiring social interaction skills. Through using diagnostic techniques the level of school anxiety inherent to the adolescents and the level of development of social skills have been determined.

The main trends of behavior in a real group have been studied. The emotional portrait of the class has been composed. The conducted study gives grounds to define areas of work for social workers, practical psychologists and class teachers with the aim of providing socio-pedagogical support for students.

Keywords: adolescents, social skills, social interaction.

References

1. *Metodika diahnostiki rivnia shkilnoi tryvozhnosti Filipisa* [Methods for diagnostics of level of school anxiety of Phillips]. Retrieved from <http://ped-kopilka.com.ua/psihologija/metodika-diaagnostiki-urovnja-shkolnoi-trevozhnosti-filipsa.html>.
2. Sorokin, P. A. (1992). *Sotsyalnaia i kulturnaia dinamika* [Social and Cultural Dynamics]. In A. Yu. Sohomonov (Ed.), *Chelovek. Tsyvilyzatsiia. Obshchestvo*. Moscow: Politizdat.
3. Aliexsieienko, T. F. (Ed.). (2012)/ *Sotsialni tsinnosti maloi hrupy shkoliariv* [Social values of a small group of schoolboys]. Kyiv: Pedahohichna dumka.
4. Lukashevich, N. P. & Tulenkov, N. V. (2006). *Sotsiologia. Zahalnyi kurs* [Sociology. General course]. Kyiv: Karavel. Retrieved from http://www.big-lib.com/book/8_Sociologiya_Zagalnii_kyrs/742_82_Zmist_i_harakterni_oznaki_socialnoi_vzaemodii.

УДК 378.015.31

І. О. Кучинська, м. Кам'янець-Подільський

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті висвітлюються пріоритетні напрями змісту виховного процесу в сучасному ВНЗ. Підкреслено, що національно-патріотичні та громадянсько-демократичні орієнтири виховної діяльності в умовах сьогодення є найдоцільнішими та своєчасними. Акцентовується увага педагогічної громадськості на важливості забезпечення високого рівня освіти і вихованості свідомого громадянина-патріота, здатного до засвоєння досягнень світової культури з урахуванням загальнонаціональних, етнічних особливостей, до участі у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: пріоритети, ціннісні орієнтири, напрями виховання, вища школа.

Проблематика ключових напрямів змісту виховного процесу у сучасному ВНЗ, безперечно, має актуальний і своєчасний характер. Сьогодні, коли на окремих окупованих територіях Донбасу і Криму педагоги стали носіями чужої нам виховної культури, виховна ідеологія дітей і молоді розглядається ними у контексті ціннісних національно-патріотичних і громадянських орієнтирів сусідньої держави (Росії – РФ),